BORDÁNY

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYV

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés *3*

2. Bordány bemutatása *5*

3. Örökségünk *8*

4. Eltérő karakterű településrészek *23*
Falusias terület
„Egyéb" területek

5. Építészeti útmutató *30*
Rajzos „sillabusz"
Tetők
Napelemek, napkollektorok
Árnyékolás
Lábazatok
Kerítések

6. Mai példák *45*

7. Utcák, terek *49*
Növényzet

8. Hirdetések, reklám- és információs táblák *54*

9. A településképi arculat sajátos elemei *55*

BEVEZETÉS

Az építés és ellentétpárja a bontás - hivatalosan: az építéskivitelezési tevékenység - sohasem magánügy, annak az esetek túlnyomó részében valamilyen kihatása van a település összességére. A község megszokott, egyéni arculata a közösség helyi identitásának alappillére, a jól ismert utcák, terek, helyszínek és részletek sokszor feltűnnek álmainkban, emlékezetünk, s így önazonosságunk fontos részei. Egyáltalán nem mindegy tehát, hogy ebből mit őrzünk meg, s adunk tovább a következő generációknak, mint ahogy az sem, mit teszünk hozzá a kapott örökséghez. Minden apró részletnek jelentősége lehet a "nagy egész" szempontjából, s ez komoly felelősséget ró az építés szereplőire, mert bár "az én házam, az én váram", de ez a "vár" mindenekelőtt a települési szövet alapsejtje is. A település, s így a települési arculat ügye pedig elsősorban a helyi közösség ügye, amelynek jogos igénye, hogy közös örökségével, a település arculatával, annak formálásával kapcsolatos elvárásait megfogalmazza egyes tagjai, a mindenkori építtetők felé.

A Településképi Arculati Kézikönyv elsődleges feladata, hogy ezen elvárásokat rendszerezett, közérthető formában közvetítse használói számára. Cél, hogy a helyi környezetformálási hagyományok pozitív példáin keresztül ösztönözzön a tradíciók folytatására, megismerésére, de akár meghaladására is. Bordány környezeti örökségének, település- és építéstörténetének bemutatásán, tanulságainak számbavételén keresztül jut el a környezetalakítással kapcsolatos elvárások, egyfajta építési "illemkódex" megfogalmazásáig. A történeti példák felvillantása a tendenciák megragadását, a még jelen lévő hagyományok érzékeltetését szolgálja, a Kézikönyv az értékek teljes körű lajstromba vételére nem vállalkozhat. Viszont jellegénél fogva olyan számvetés, amely pillanatképet ad, hol tart a falu építészete 2017-ben és rávilágít, melyek a továbblépés lehetőségei, sürgető feladatai.

A Kézikönyv nem direktíva, sokkal inkább segítség kíván lenni, a benne foglalt rajzos útmutató ajánlásaival demonstrálva a települési hagyományokba illeszkedő építés egy-egy lehetséges módját. Az itt szereplő ajánlások ezért nem kötelező érvényűek, ahogy egy "illemkódex" megsértésének sem jogi következményei vannak.

Reményeink szerint Kézikönyvünk nem egy mereven lezárt, egyszeri vállalkozás, hanem nyílt, folyamatos hozzászólást és változtatást lehetővé tevő kezdeményezés. Ahogy a település története is továbbírásra vár, úgy jelen oldalak is egy, az utódok által folytatható, de akár át is írható folyamatos krónika első lapjai csupán. Ezért, ha újabb arra érdemes alkotás születik, az bekerülhet, sőt be is kell, hogy kerüljön majd a Kézikönyvbe, hogy ez által büszke lehessen rá úgy építtetője, mint tervezője, kivitelezője és a település egyaránt.

BORDÁNY BEMUTATÁSA

Bordány a Dél-Alföld egyedülállóan zivataros történelméből kifolyólag nem rendelkezik rangos ó- és középkori műemlékekkel a tradicionális épületállomány nagyobb hányada a XIX. század utolsó évtizedeiből és a XX. század első feléből való, részint a „népi" kultúra, túlnyomórészt a II. világháború utáni korszak sajátos falusi építészeti folklórjának emlékei.
Már a XIX. század utazói is felismerték a magyar Alföld településhálózatának, tájhasználatának különlegességét és a jelentősebb európai párhuzamok hiányát. A tanyás települési táj kulturális értelemben unikális jellege a szilaj nagyállattartáson alapuló, majd szántóföldi, később intenzív kapás művelésre áttérő, speciálisan alföldi fejlődési út következménye, amely olyan erős gyökerű, egyedi anyagi és szellemi műveltséget hozott létre, amely meghatározó maradt a XX. század második feléig és hatásai napjainkig érezhetők. Megmutatkozik ez a település arculatán és a határ jellegében is, ahol a mozaikos tájszerkezetben tanyásodott területek és füves puszták, sömjékek, legelők, gyümölcsösök váltakoznak.

Az egykori Kistemplomtanya „tanyaközpont" helyén 1950-ben alapították a mai községet az elmaradottnak bélyegzett tanyavilág felszámolására irányuló központi törekvések jegyében. Ezt megelőzően a terület a 150 éves török hódoltság pusztításainak hatására létrejött hatalmas kiterjedésű dorozsmai tanyavilág része volt. A késő középkori településhálózatot a török kor háborúi látható nyom nélkül eltörölték, az igazgatási terület egykori településeiről csak régészeti feltárásokból, terepbejárások adataiból vannak információink.

Bordány, mint a kiskunsági homokpuszta egy dűlőjének neve, már a XVIII. századtól szerepel a forrásokban. Dudás István és Czékus Franciska dorozsmai gazdálkodók 1850-ben ajánlottak fel területet templom építésére és piactér kialakítására, azaz: kisebb település „alapjainak" lerakására. A kápolna 1858-ra épült fel és valóban egy új tanyaközpont magja lett, amelyet kezdetben Dudáskápolnának neveztek. A Dorozsmához tartozó „tanyaközpont" fokozatosan fejlődött és az 1900-as évekre már olyan közellátást szolgáló intézmények is megtelepedtek, mint a postaállomás. A századfordulóra tehát határozottan körvonalazódni kezdett itt a környező tanyavilág kisebb központja. A mai templomot 1907-10-ben emelték, az épület a község múltjának máig legjelentősebb építészeti emléke, a településkép és arculat fontos meghatározója. A templom felszentelése olyan jelentős eseménynek bizonyult, hogy utána a település immár „hivatalos" új nevet kapott: ettől kezdve Kistemplomtanyaként szerepelt.

A templom körüli tanyaközponthoz csatlakozó területen alapították a falut az 1950-es években. Az első házakat még hagyományos fésűs beépítésben helyezték el, később általánossá váltak a XX. század második felére jellemző „Kádár-kockák", majd a nagyméretű tetőteres épületek. A lényegében azonos alapelemekből építkező utcaképek „ízlés szerint" tarthatók kreativitás nélkülözőnek, monotonnak, de akár egységesnek is. A XX. századi magyar falu kockaházait a korábbi egyértelműen elutasító álláspont helyett, ma már árnyaltabban ítéli meg az építészeti közvélemény. A Rendszerváltás után a korábbi kötöttségektől szabaduló, az egyéniséget előtérbe helyező harsány építészet – vagy példának okáért: korunk építészeti divatlapoktól diktált, tájidegen „mediterrán" házai - a falvak hagyományos építészeti képét országszerte „felrobbantották", egyensúlyát felborították. Noha ez a tendencia Bordányra eddig kevéssé volt jellemző, e keserű általános tapasztalat felől visszatekintve mégis más színben tűnik fel az 1960-as évek „szürkesége".

A településképi arculat meghatározója a falu főtere a templommal és a körülötte létrejött központ, viszonylag zárt, szinte kisvárosi utcaképeivel. A parkosított Szent István tér igényes köztéri alkotásaival, jellegadó növényzetével, gondos kertészeti kialakításával, méltó centrális elhelyezkedéséhez, csak sajnálni lehet, hogy a település többi területének növényellátottsága eddig még nem mindenben vált ehhez mérhetővé.

Bordány utcahálózata – telepített jellegével némiképp ellentmondásban – nem teljesen szabályos, a telektömbök alakjának és az utcák vonalának ívelése követi a falut átszelő országút hajlását. Ez az anomália feltehetően azzal függ össze, hogy a XIX. század második felében Dudáskápolna a dorozsmai hatóságok akarata ellenére jött létre, így a mérnöki közreműködés nem lehetett biztosított a telkek kitűzésekor. A falu egyedi, egyéb településektől jól megkülönböztethető arculatának kialakulásában meghatározó szerepet játszik a környékére jellemző tanyákkal tarkított tájkép.

Az utcaképekben uralkodó a szocializmus kora vidéki építészetére oly jellemző, meglehetősen egyöntetű, döntően az 1960-70-es évekből származó épületállomány. A közel azonos tömegű, méret- és arányrendszerű épületek által alkotott utcaképek, az uniformizált építészeti megoldások dacára meglepően változatosak, színesek, köszönhetően az épületek egyedi részletképzésének.

Bordány legfontosabb természeti értékei a valamikor virágzó dorozsmai tanyavilág egyre halványuló vonásait őrző határban találhatók. A beépített területeket övező táj a jellegzetes, sok védendő értéket tartogató növényvilág ellenére alapvetően mesterséges, a sok évszázados emberi beavatkozás hatására alakult ki. A mezőgazdasági, vízrendezési tevékenység nyomán korunkra mozaikos tájszerkezet állt elő, a Homokhátság: igazi semlyékekkel, buckákkal váltakozó jellegzetes homokvidék.

ÖRÖKSÉGÜNK

A környezeti örökség bemutatása rendkívül fontos az Arculati Kézikönyv deklarált célkitűzéseinek elérése szempontjából. A falu topográfia adottságaiból, történeti-társadalmi fejlődéséből következő sajátosságok, a Bordányra jellemző egyedi jegyek, hangulati tényezők, a múlt és a jövő "genetikai kódjainak" megismerése és megértése nélkül nem lehetséges meghatározni azokat az elvárásokat, melyek teljesülésétől a környezetbe, hagyományokba illeszkedő építés megvalósulását várjuk. Ki kell jelölni a fenti értékeket hordozó azon építészeti, településképi elemek körét is, amelyek fenntartása, átörökítése – azaz: védelem alá helyezése - okvetlen szükséges a település önazonosságának fennmaradásához. Mindezen túl a fejezet szeretne mozgósító, szemléletformáló jellegű is lenni, hogy a védett, valamint a nem védett, de értéket hordozó örökségi elemek megmaradásának jelentősége tudatosuljon a lakosságban, építtetőkben és Bordány lakói megismerjék és elismerjék értéknek építészeti múltjuk fennálló emlékeit.

A társadalom identitás-keresésének legelső, markánsan artikulálódó szintje a település. Alapvető fontosságú ezért a helyi értékek, erőforrások feltárása, kiaknázása. Egy-egy település épületekben megőrződött múltja, a felhalmozódott környezeti értékek mind-mind ilyen erőforrás még akkor is, ha hatásai csak közvetett módon érzékelhetők. Az elmúlt korok értékeinek megőrzése, illetve feltárása, az építészeti folyamatosság fenntartása az egyik leghatásosabb eszköz egy település arculatának – divatos, mai szóval: imázsának – kialakítására. A múlt alkotásai időhöz és helyhez kötik a ma építészeti produktumait is. A genius loci hordozói, eltűnésükkel olyan érték megy veszendőbe, melynek pótlása semmilyen archaizálással, hamisítással nem lehetséges, egészen addig, míg az "új"-ból "régi" nem lesz.

A homokpusztát már az ókori keleti pásztornépek előszeretettel megülték, a nomád szkíták, majd a szarmaták, hunok, később a középkor folyamán avarok és magyarok váltották egymást, hogy végül ismét egy keleti törzsszövetség, a kunok otthona legyen. Bordány területe igen jelentős szarmata lelőhely, de nem kevésbé fontos a honfoglalók régészeti hagyatékát kutatók számára sem, itt tárták fel 1955-ben a „bordányi honfoglaló asszony" sírját, benne a hölgy lószerszám garnitúrájával.

Bordány területe a község megalakulása előtt a dorozsmai tanyavilág része volt, így a legöregebb fennmaradt épületek is jellegzetes homokháti tanyák.
A török hódoltság 150 éve alatt a Duna-Tisza köze az ország talán legjobban elpusztított tájegysége lett. A lakosság elmenekült, vagy a környező, viszonylagos védettséget nyújtó mezővárosokba települt. Az el nem pusztított alföldi városok többnyire szultáni birtokok (ún. khász városok) voltak, ezért megmenekültek az állandóan változó török birtokosok kizsákmányolásától. E körülmény a háborús időszakokban is speciális fejlődési lehetőséget biztosított számukra. A bizonytalan viszonyok kevésbé tették lehetővé a növénytermesztést, így előtérbe került a külterjes, rideg állattartás és a nemzetközi marhakereskedelem. A lakatlanná vált puszták a felduzzadt lakosságú városok, mezővárosok legelőivé váltak, kialakult a nagyhatárú alföldi város településtípusa (pl. Szeged, Kecskemét). A kun puszták déli, dél-keleti része egészen Kiskunhalas térségéig Szeged városának birtokába jutott, ahol a híresen jómódú tőzsérek európai viszonylatban is jelentős szürke marha gulyái legeltek. Az 1570-ből fennmaradt török defterek – adóösszeírások – már említik a külterületi állattartó szállásokat, a tanyák távoli őseit. A szállásokon az állattartás mellett, kisebb jelentőséggel földművelés is folyt.
A török kiűzése után, 1702-ben a Kamara a Kiskunság pusztáit a Német Lovagrendnek zálogosította el, köztük a korábban szegediek által használt területeket is. A Lovagrend birtokba iktatását Szeged városa megtámadta, ezzel vette kezdetét a mintegy két évtizedes pereskedés. Végül Dorozsma kivételével a Város visszakapta elvesztett földjeit. A szegedi határt az enklávé-szerűen beékelődő Dorozsma területe ettől kezdve két részre osztotta, míg délen az alsóvárosi, északon a felsővárosi puszták helyezkedtek el. A pereskedés zárultával, a XVIII. századtól fokozatosan kezdetét vette Dorozsma külterületének tanyásodása, a mezőváros legelőit, kaszálóit bérbe adta polgárainak, akik a lakóhelyüktől távol eső földeken szállásokat, majorokat létesítettek. E majorságok kezdetben inkább az állattartás céljait szolgálták, de bizonyos helyeken igen korán megjelennek a földműves szállások is. A szállások először igen egyszerűek lehettek, lényegében pásztorépítmények: aklok, szárnyékok voltak, de az 1780-as évekre a komolyabb tanyák főépületei már nem sokban különböztek a tulajdonos városi házától. A tanya ekkoriban azonban még messze jár attól, hogy függetlenedjék a várostól, a tulajdonos „állandó lakhelye" mindig a belső porta, a szállás inkább a gazdasági funkciók helyszíne, folyamatosan csak a személyzet tartózkodik kint. Meg kell jegyezni, hogy a lakosság végleges kiköltözését a hatóságok a közbiztonságra való tekintettel egyébként sem engedélyezték.
A földbérleti rendszer virágzásának, illetve az ezzel együtt járó tanyásodásnak az első jelentős lökést a gyapjúkonjunktúra kiteljesedése adta a XVIII. század utolsó harmadában, ami szintén arra utal, hogy a folyamat legfontosabb mozgatórugója ekkor még az állattartás fejlődése volt. A hatósági tiltás ellenére egyre többen költöznek a szállásokra üresen hagyva a városi portát. A XIX. század elejére már a viszonylag kisebb birtokokon is ház épül és kialakul az a gyakorlat, hogy a tanyát a fiúk kapják meg, akik kiköltözve már önálló gazdálkodást folytatnak a földeken. Egyre több malom épül a külterületen, amely a kitelepülés folyamatának egyértelmű indikátora.

A XVIII. század végére lényeges új tendencia körvonalazódik a határhasználatban. A sívó homokkal borított puszták kaszálónak és szántóföldnek alkalmatlan részeit – a futóhomok megkötésének szándékával is – szőlőültetvényekkel telepítik be. A szőlőművelés a korábban megszokott mezőgazdasági tevékenységekhez képest sokkal intenzívebb jelenlétet igényel a termelőtől, ami természetesen egy újabb, immár szőlőműveléssel foglalkozó társadalmi réteg tanyára költözését indukálta. A munkaigényes szőlőtermelés idővel magával hozta más, a mai napig jellemző, kert- és kapáskultúrák elterjedését (dohány, kukorica, zöldségfélék) a szántóföldi művelésre többnyire alkalmatlan homokon.
A fenti tendenciákkal párhuzamosan az állattenyésztés szerepe fokozatosan csökkent (különösen a ridegtartásé), de a tanyavilág történetében mindvégig megtalálhatók a speciálisan állattartó tanyák is. A növénytermesztés térhódítását nagyban elősegítette a napóleoni háborúk idejének felívelő agrárkonjunktúrája, illetve - az állami dohánymonopólium bevezetéséig - a dohányfogyasztás világméretű elterjedése is.
Mindeközben Dorozsma hatóságai tehetetlenül szemlélték a mind nagyobb tömegek kiköltözését. Elemi érdeke fűződött ugyanis a mezővárosnak ahhoz, hogy a tanyán élők kapcsolata ne szakadjon meg véglegesen a belterülettel, hiszen a hatalmas területen szétszóródva élő népesség ellenőrzése, igazgatása szinte megoldhatatlan feladat volt. Annál is inkább, mert sokan a közterhek alóli szabadulás szándékával költöztek tanyára, különösen a szegényebb néprétegek köréből. A tiltások ellenére sorra létesültek a tanyák a törpebirtokokon, amelyek lakossága soha nem rendelkezett városi házzal, így kapcsolatuk azzal formális volt. Az eleddig „érintetlen" közlegelők felosztása, bérbeadása a XIX. század közepétől körül indul, mindemellett fokozódott a birtoktestek elaprózódása, ezek együtt pedig, a tanyahálózat soha nem látott sűrűsödéséhez vezettek, amely 1900 körül érte el tetőfokát.
A tanyasiak közigazgatáshoz „láncolása" direkt módon nem vezetett sikerre, így a mezőváros kénytelen volt közigazgatási rendszerét „kivinni" a tanyák közé, megszervezik a tanyai oktatást, majd a XIX. század végén „filiákat" – közigazgatási kirendeltségeket - létesítenek. A tanyasi iskolák jellegzetes épületei máig a tájkép meghatározó elemei a határban.
Az alföldi városok kiterjedt tanyavilágának „községesítésére" irányuló központi politika az 1950-es évek elején falvakká avanzsálja a korábbi tanyaközpontokat. Így jött létre a község magja, melyet 1950-től Bordány néven „anyakönyveznek". A lakosság belterületre költöztetése azonban lassan haladt és a tanyarendszer a mai napig jellemző.

A „köröszt" a tanyasi számára mindig is igazodási pont volt a határban képletes és valós értelemben is. A katolikus lakosság számára évente miséket tartottak az út menti feszületeknél, amelyek állíttatójuk nevét viselték.

A mai belterületbe ékelődve fennmaradt jellegzetes tanyasi iskola a XX. század első fele Klebelsberg-féle iskolaépítési kampányának idejéből. Az épület ma is változatlanul az oktatás céljait szolgálja.

Az egykori dorozsmai tanyavilág építészeti emlékei és a Bordány 1950-es megalakulását megelőző korok környezeti kultúrájának jellegzetes hagyatéka helyenként még tetten érhető a faluban. Jellemző a csonkakontyos oromzat és a bátor, de harmonikus színkezelés. Természetesen földszíneket használtak.

Dudáskápolna, később Kistemplom-tanya XIX-XX. század fordulóján lendületet vett polgárosodásának emlékei a paraszt-polgári jellegű civisházak, zártsorú beépítések, amelyek helyenként kisvárosi jelleget kölcsönöznek a központ utcaképeinek.

A kései historizáló stílusú épületek remekbe szabott részletein jól képzett a kor építészeti alaktanát jól ismerő városi iparosok keze nyoma fedezhető fel

A Bordány elődjének, Dudáskápolnának nevet adó kis kápolna helyett 1907-10 között építi fel a mai, Szent Istvánnak szentelt templomot a helyi lakók által alapított Templomépítő Bizottság. A homlokzati középtornyos épületen a historizáló eklektika neogótikus irányzatának jellegzetes megoldásai ismerhetők fel.

A bélletes csúcsíves főbejárat a toronyaljba vezet, felette csúcsíves ikerablak. A párkányok alatti ívsoron „váratlanul" szecessziós motívumok jelennek meg. A hajó oldalfalait kétlépcsős támpillérek tagolják, köztük csúcsíves ablakok nyílnak, a szentély félköríves záródású.

A legidősebb bordányi házakat sokszor - „polgári" módon – utcával párhuzamos tömeggel helyezték el, ezért a központ arculata helyenként kifejezetten kisvárosi, mezővárosi jellegű.

Az 1950-ben „alapított" falu első házai később egységesen fésűs (utcára merőleges) beépítési móddal épültek. Az oromzatos házak a vidéki magyar településkultúra hagyományos értékeit közvetítették.

A sátortetős Kádár-kockák az 1960-as évektől vették át az uralmat a falukép alakításában. Sok helyütt máig egységes térfalakat alkotnak Bordányban. Ez a fajta építészet nem sok helyet hagyott az egyéni kreativitásnak, igaz, a túlzóan individualista kilengéseknek sem.

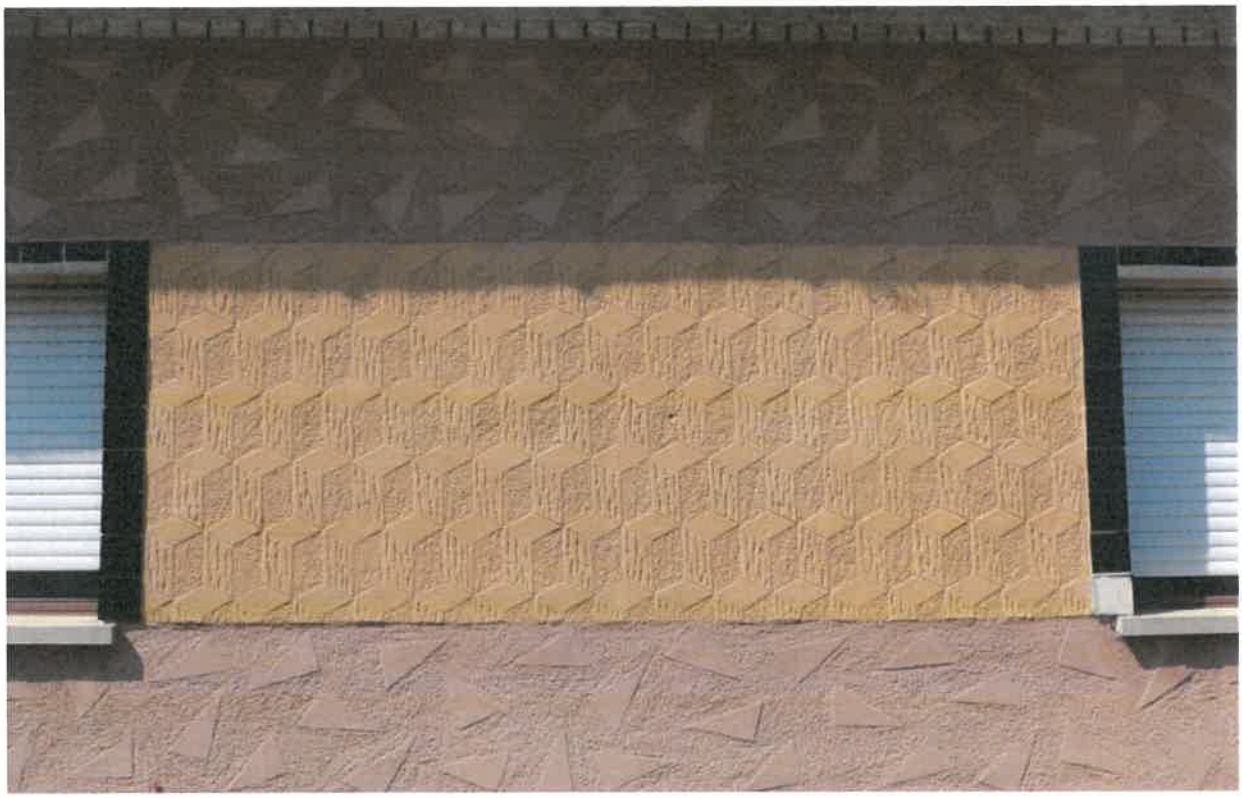

Az uniformizált épülettömegek egyedivé tételének vágya motiválta a ma már elérhetetlen szakmai tudással létrehozott, többrétegű színes vakolatmustrák szeszélyes kavalkádját és a formailag rendkívül változatos, sokszor az épületekkel vetekedő „kerítés-csodákat".

Ezek az „alkotások" a XX. század „népi építészetének", sajátos folklórjának emlékei, így méltán tarthatnak számot a kulturális antropológia érdeklődésére is. Az élet, a környezet színesítésének, a „szépet akarásnak" őszinte vágya nyilvánul meg bennük, egy, az egyéni törekvéseket durván elfojtó korban.

4

ELTÉRŐ KARAKTERŰ TELEPÜLÉSRÉSZEK

Az 1950-es években önállóvá vált falu építészeti környezete meglehetősen homogén, tekintettel arra, hogy épületei nagyrészt közel azonos időszakban jöttek létre. A településkép a Homokhátság községeire jellemző: előkertes beépítéssel álló, döntően oldalhatáros, földszintes épületek sorától meghatározott. Kivételt képez a településközpont, ahol az előkert elmarad és az utcaképek zártabbak, helyenként zártsorú jellegű beépítésekkel.
A nem lakófunkciójú területek, így a település intézmény-központja, szintén illeszkednek a kissé szabálytalan utcahálózattól determinált struktúrába. Mindez indokolatlanná teszi, hogy az igazgatási területen a beépített (falusias) és a döntően beépítésre nem szánt (egyéb) területeken túli karaktereket határozzunk meg a településképi arculat szempontjából.

A falusias területek a műholdképen piros színezéssel ábrázoltak.

FALUSIAS TERÜLET

A község XIX. század második feléből eredeztethető, mai formájában a XX. század közepén betelepített belterülete a falusias településképi arculatú terület. A területen az itt élők alapellátását szolgáló intézményeken túl a vidéki életformának, gazdálkodásnak megfelelő, de akár a kertvárosi életvitelre vágyók igényeit is szolgálni tudó, jellemzően egyedi családi házas tömbök találhatók. Telkenként egy rendeltetési egység az általános, a beépítési mód legtöbb esetben oldalhatáros, esetenként szabadon álló, vagy zártsorú, a Kossuth utca és a településmag kivételével a telektömbökben uralkodó az előkertes épület elhelyezés.

A településképi arculatot meghatározó épületállomány alaprétegét a falu önállóvá válását megelőzően emelt csonkakontyos, viszonylag kisméretű földszintes lakóépületek képezik.

A szocializmus korának jellegzetes lakóháztípusa, a sátortetős „kockaház" uralkodó az utcaképekben, de jelen vannak a Kádár-kockákat megelőző „fésűs" jellegű beépítések is.

Tekintve, hogy a település legnagyobb része rövid idő alatt, szervezetten épült fel, utcaképei, arculata meglehetősen egységes és ezen nem változtattak alapvetően az 1980-as évek nagyméretű tekintélyházai és a Rendszerváltást követő éveknek a korábbiaknál sokkal inkább egyediségre törekvő újabb házai sem, a településképet drasztikusan megbontó, túlzó beépítések ritkák.

Bordány közintézményei zömmel a falusias területen, lakóházakkal vegyesen települtek meg. Az építészeti kiképzésükben és méretrendjükben is visszafogott, általában földszintes középületek jól illeszkednek a lakótömbök közé, nem bontják meg a településszövet egységét.

A rendezett, derűs utcakép kialakulásában nagy szerepet játszanak a gondozott porták, előkertek és közterületek.

„EGYÉB" TERÜLETEK

Az előző kategóriába nem besorolható, döntően nem beépített jellegű területek, mindenekelőtt a határ, a nagyobb zöldfelület jellegű területek, közparkok, sportpályák, temetők, az ún. települési kihelyezett funkciók területe, majorok, amelyek sok esetben sajátos arculattal rendelkeznek, ezek azonban annyira szerteágazók és speciálisak, hogy átfogó jellemzésük nem lehetséges.

A temetők és kegyeleti parkok a települések fontos zöldfelületi tartalékai, utóbbiak egyben településtörténeti emlékhelyek is.

A legrégibb települési hagyományokkal az egykori dorozsmai tanyavilág rendelkezik. A tanyás területek legnagyobb részén az 1950-es években új községek - így Bordány - keletkeztek, ezért a tanyák jelentősége mára erősen lecsökkent, bár el nem tűnt.

A határ keleti, Szeged felé eső részén, az egykori zártkertek – mintegy a Kiskundorozsma-sziksóstói kertek folytatásaként - pihenő funkciót vettek fel, de egyre nő a kint lakók száma is, korunk dezurbanizációs tendenciáinak következtében.

5

ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓ

Az alábbi fejezet célja, hogy segítséget nyújtson néhány gyakran felmerülő építészeti, településépítészeti kérdésben, bemutatva azokat a lehetséges válaszokat, amelyek az esetek döntő részében működőképesek lehetnek. A szépség sokféle lehet. Tekintettel arra, hogy településesztétikai kategóriáink nem feltétlenül objektív megítélés nyomán alakultak ki, nem szeretnénk kizárólagos érvénnyel állást foglalni, leszűkíteni a lehetőségeket. Viszont szeretnénk bemutatni, hogyan kerülhetők el a legáltalánosabb hibák, fenntartva a lehetőségét annak, hogy ugyanazon problémafelvetésre egészen más helyes megoldások is létezhetnek. Az alábbi ábrák nem az építési előírások, szabályzatok rajzos illusztrációi, hanem a környezetbe való illeszkedés, a tradíciókhoz történő kapcsolódás fontosságára, annak előnyeire hívják fel a figyelmet.

RAJZOS „SILLABUSZ”

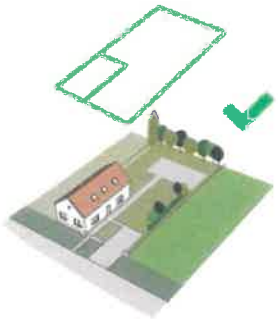

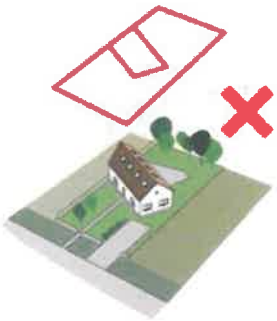

Telepítés, beépítés
Az épületek elhelyezésekor figyelembe kell venni a telek geometriai adottságait, attól indokolatlanul eltérni nem szerencsés. Az utcafronttól túlságosan hátrahúzott épület elhelyezés általában kedvezőtlenül befolyásolja a telekhasználatot, a ház mögötti belátástól védett, intim kert területe leszűkül.

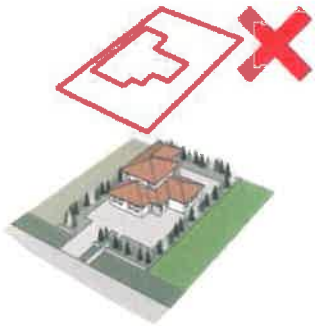

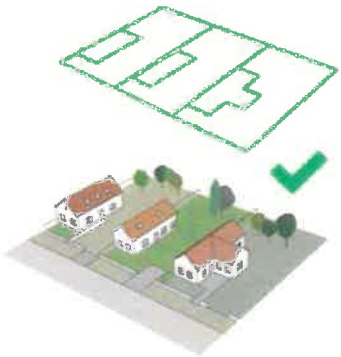

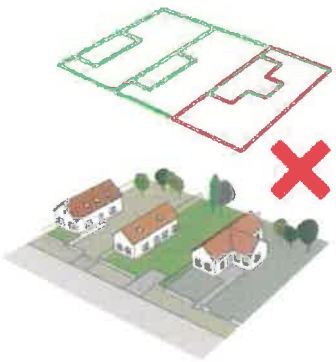

Az épület telepítésekor figyelembe kell venni a szomszédos épületek elhelyezkedését. A már meglévő szomszédos épületek által meghatározott beépítési vonaltól való bármilyen irányú eltérés legtöbbször kedvezőtlenül befolyásolja az utcaképet.

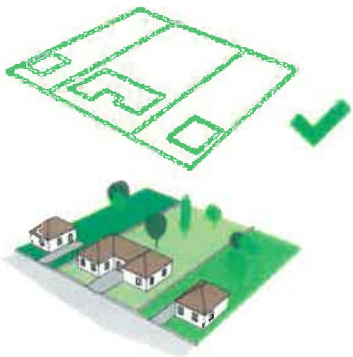

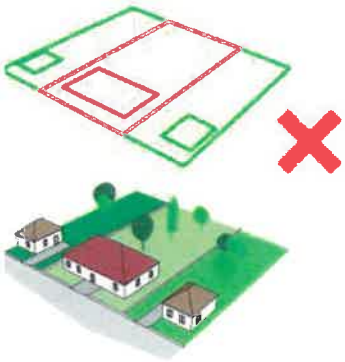

Az átlagosnál szélesebb telek esetében is fontos az utcakép ritmusának megőrzése.

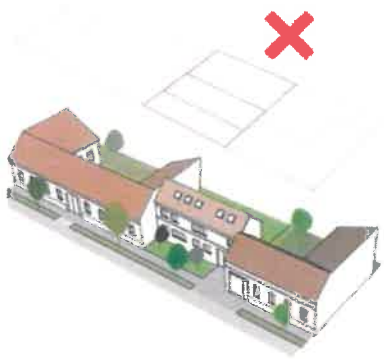

A Bordány központjának egyes utcaszakaszain jellemző zártsorú beépítés esetén különösen fontos az utcavonal tartása, hogy a szomszéd épületek tűzfala takarva legyen.

A zárt térfal megszakítása takarás nélküli tűzfalakhoz vezethet, ahogy újabb oldalszárnyak építése is.

Magasság
Az épület magasságának meghatározásakor figyelembe kell venni a szomszédos beépítések magasságát. Közel azonos magasságú épületek emelésével általában könnyebben alakul ki harmonikus utcakép és a szomszédos beépítések benapozása is kedvezőbb lesz.

Az épületmagasság meghatározásakor el kell fogadni a környezet kialakult jellegzetességeit. Az épületszintek „elrejtése" (pl. tetőszerű szerkezetekben) általában kedvezőtlen építészeti megoldásokhoz, kevésbé harmonikus településképekhez vezet.

Tetők
Az újonnan épülő épület tömegének meghatározásakor figyelembe kell venni a környező épületek tetőzetének jellegzetességeit.

Bordány hagyományos építészetében az utca felől oromfalas, csonkakontyos tetőidom volt meghatározó. Toldott tornác építésekor az épület tömege aszimmetrikussá vált.

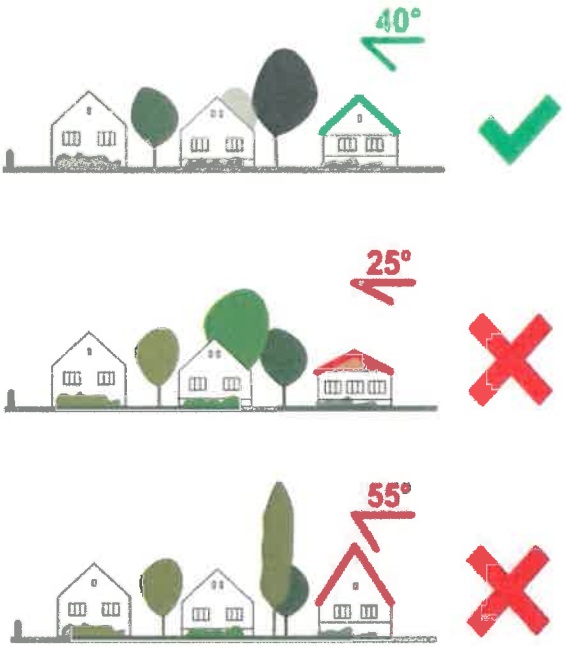

Az újonnan épülő épület tömegének meghatározásakor figyelembe kell venni a környező épületek tetőzetének hajlásszögét. A szomszédokétól túlzottan eltérő hajlásszöggel épülő tetőzet megbonthatja az utcakép egységét. A magyar települési kultúrában a 40° körüli tetőhajlásszög általános, megfelelően az ország éghajlati adottságainak.

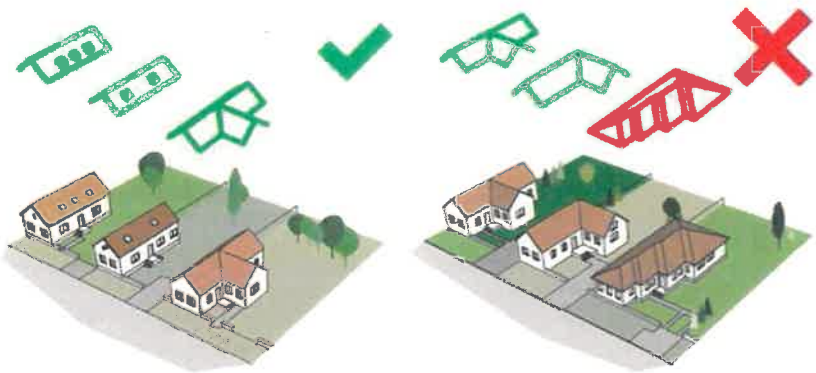

Az újonnan épülő épület tömegének meghatározásakor figyelembe kell venni a környező épületek tetőzetének formai jellegzetességeit. A túlzottan mozgalmas, vagy a környező tetőfelületek jellegétől elütő új tetőzet megbonthatja az utca- és településkép egységét.

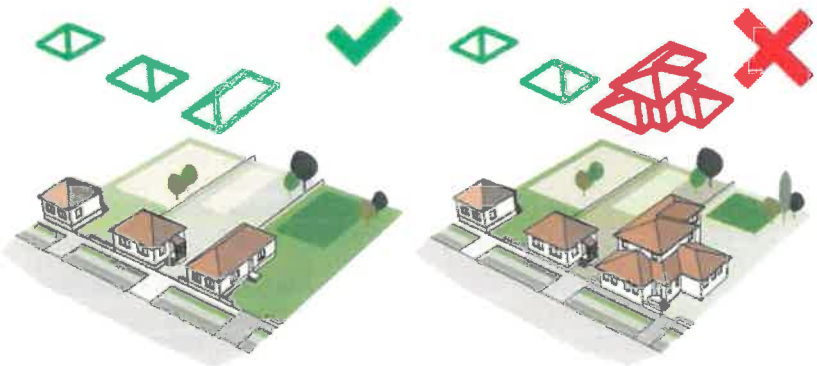

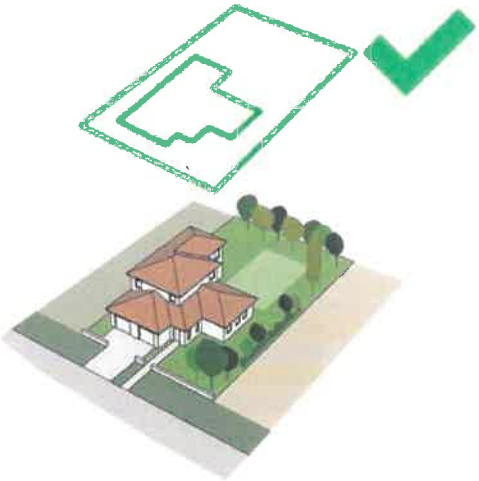

Tetők
Mozgalmas tetőfelületek általában tágas, szabadon álló beépítésű telken álló, tagolt tömegű, „villa"-jellegű épülettömegek fölött nyújtanak elfogadható építészeti megoldást.

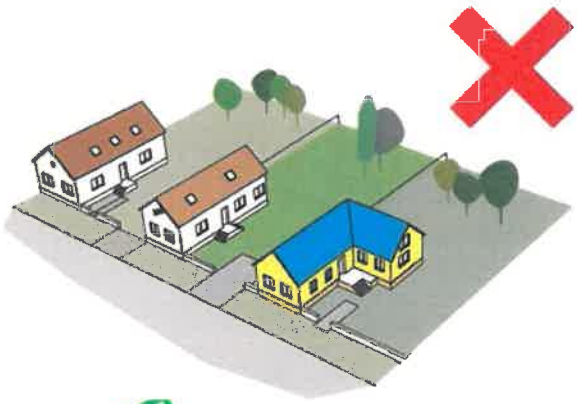

Környezetétől túlzottan elütő anyagú, színhatású, textúrájú tetőhéjazat alkalmazása általában kedvezőtlenül befolyásolja az utca- és településképet.

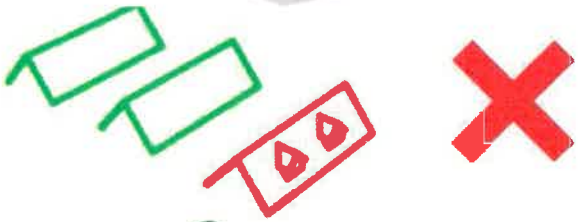

A tetőfelépítmények idegenek a hagyományos magyar települési kultúrától, hangsúlyos alkalmazásuk kedvezőtlen hatású az utcaképre.

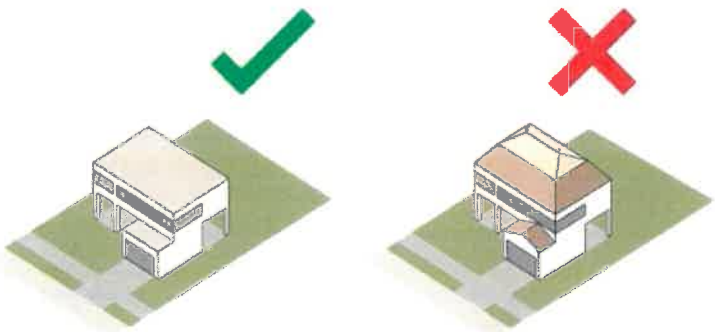

Általában akkor jön létre az utca- és városképek szempontjából megfelelő megoldás, ha az épület tömegformájának, homlokzatképzésének jellege, a választott „stílus" és a „fölötte" lévő tető formája, anyaghasználata összhangban van.

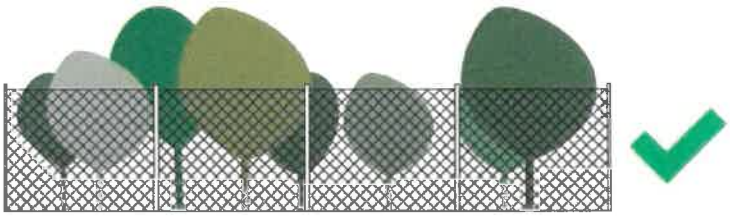

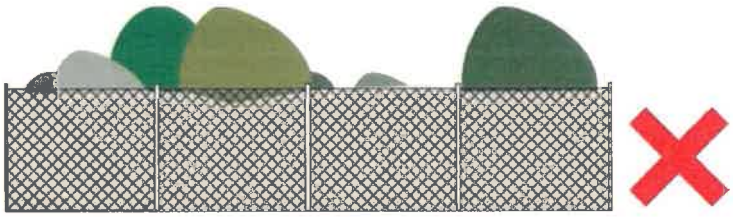

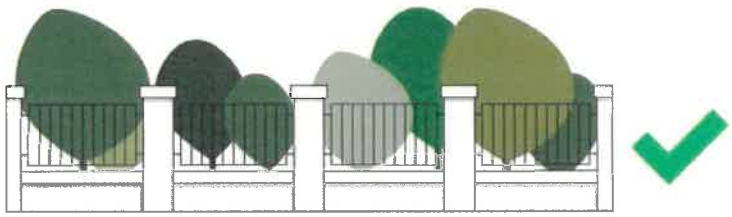

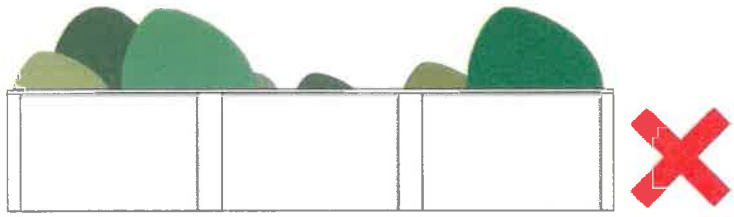

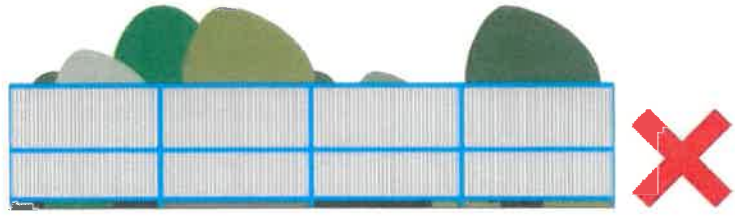

Kerítések
A kerítés az épületeknek az utcaképet alapvetően befolyásoló kiegészítője, ezért formájának, anyagának meghatározásakor figyelembe kell venni a terület jellemzőit a szomszédos telkeken alkalmazott megoldásokat. A „zöldövezeti" jellegű területek oldott településképének alapfeltétele a telkek átláthatósága, ezért ezeken a területen tömör, vagy az átláthatóságot gátló megoldások (pl. nádszövet) alkalmazása nem szerencsés.

A kerítések anyagának éppoly igényesnek kell lenni, mint az épületekének, ideiglenes jellegű megoldások, környezetbe nem illő anyaghasználat akadálya lehet az utcaképek harmonikus alakításának.

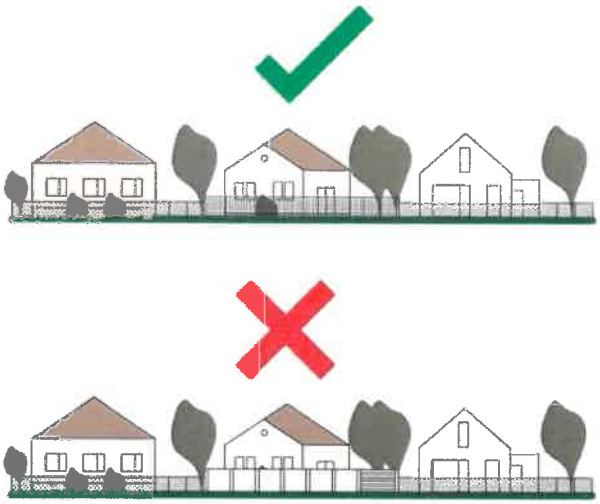

Kerítések
Előkertes beépítés esetén tömör kerítés alkalmazását kerülni kell.

Az előkerteket lehetőség szerint zöldfelületként, ténylegesen „kert" módjára kell kialakítani. Az előkert egy részének leburkolása, csak indokolt esetben, az épületekbe történő bejutás céljából elfogadható.

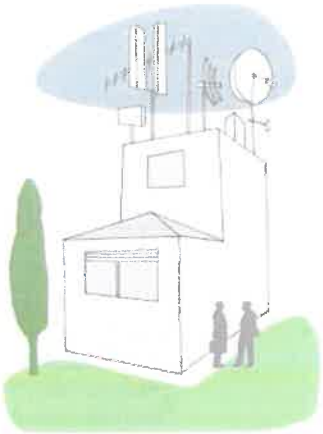

Szerelvények
A külső- és tetőszerelvények, klímák, antennák, parabolavevők, stb. utca- és településképi hatása rendkívül kedvezőtlen, ezért rejtetten, közterületről nem láthatóan kell elhelyezni őket.

Napenergiát hasznosító tetőszerelvények telepítésekor törekedni kell arra, hogy a berendezések ne nyomják el a tetőfelületeket.

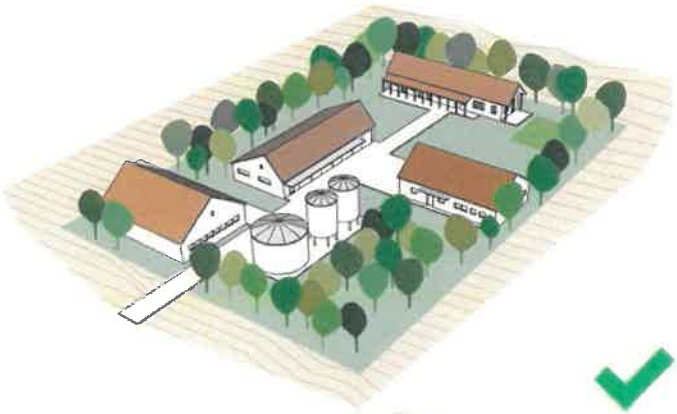

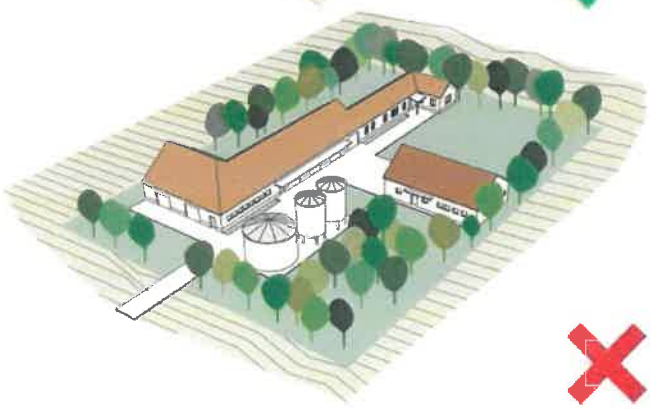

Tanyák, majorok
A hagyományos homokháti tanyák, majorok, külterületi gazdasági egységek különböző funkciójú terei általában önálló – szabadon álló - épületekben kaptak helyet, a terjengős épülettömegek nem voltak jellemzőek. Utóbbiak alkalmazása legtöbbször tájképi szempontból sem szerencsés.

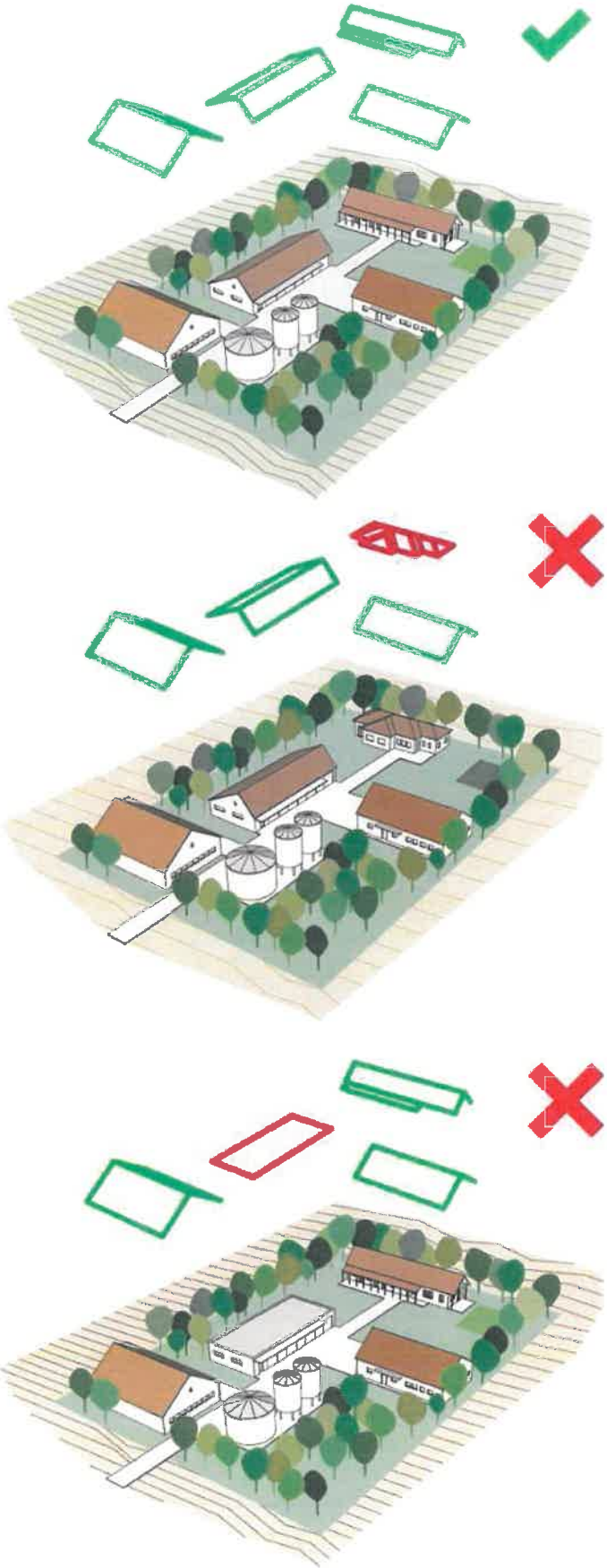

Tanyák, majorok
A hagyományos alföldi tanyák, majorok, külterületi gazdasági egységek épületei általában a legegyszerűbb tetőformával (nyeregtető, félnyeregtető) épültek, a változatos összképet a teljes épületegyüttes önmagukban egyszerű elemei adták. Bonyolult, kontyolt tetőidomok, lapostetők egyáltalán nem voltak jellemzők. Utóbbiak alkalmazása legtöbbször tájképi szempontból sem szerencsés.

TETŐK

A magastetők héjazatának anyaga a településkép harmóniájának fontos összetevője. A hazai meteorológiai viszonyokhoz, az építéstechnikai adottságokhoz, Bordány kialakult sziluettjéhez alapvetően a (lehetőleg természetes színű, textúrájú) pikkelyfedések illeszkednek. A „pikkely" kifejezés itt elsősorban arra utal, hogy viszonylag kisméretű elemek egymásra takaró rendszeréből áll össze a fedés, amely struktúra a legkülönbözőbb méretű és geometriájú tetőfelületek fedésére alkalmas.

NAPELEMEK, NAPKOLLEKTOROK

A technika fejlődése újabb és újabb kihívások elé állítja az építészetet. Ezek közül az egyik legfrissebb a napelemek, napkollektorok elhelyezése.
Hagyományos épület esetében gyakorlatilag kizárható, hogy a berendezések javítsák azok utcaképi megjelenését, míg ipari jellegű létesítményeken pozitív irányba befolyásolják a sokszor sivár épületek külső megjelenését.
Fontos, hogy a készülék hagyja élni a tetőfelületet és az elemeket egyetlen síkidommá összefogva telepítsék.

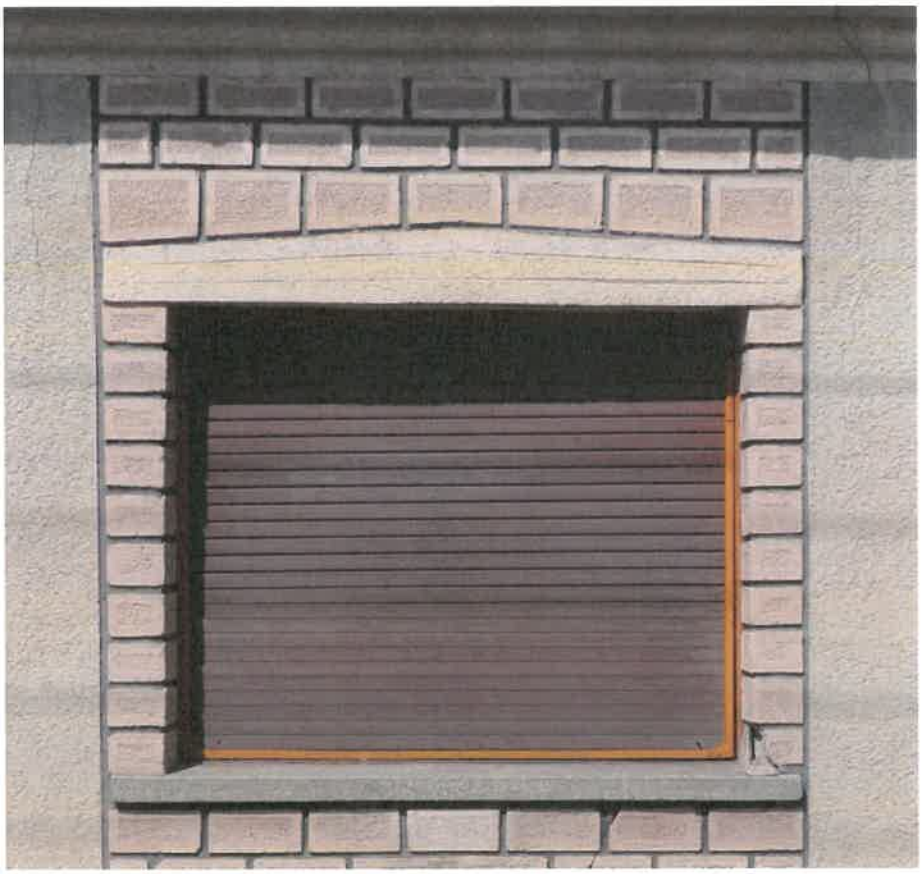

ÁRNYÉKOLÁS

A klíma megváltozása elengedhetetlené teszi az épületek hővédelmének, ezen belül a nyílászárók külső árnyékolásának megoldását. Szerencsére mindig „kéznél lévő", történetileg jól bevált megoldás a zsalugáter, amely hajdan az ablakok jelentős része előtt megtalálható volt. Elegáns, házainkat öltöztető szerkezet, amely az esetek döntő többségében pozitív módon befolyásolja a homlokzati megjelenést. Kényelmesebb a redőny kezelése, ennek beépítése azonban csak akkor optimális az utcakép szempontjából, ha szerkezete (redőnyszekrény, vezetősínek) rejtve marad.

KERÍTÉSEK

A kerítések az utcaképek legfontosabb épített kiegészítő elemei, amelyek vagyonvédelmi funkcióik mellett fontos térformáló szereppel is bírnak. Igényes építészeti kialakításukkal sokszor az épületekkel egyenrangúvá válhatnak.

Általánosságban elmondható, hogy előkert nélküli, utcafrontos beépítésnél tömör kerítést alkalmaztak, ennek anyaga lehet deszkapalánk, de épített szerkezet is.

A külterület tanyáit általában jellegzetes, hasított akáckaró kerítéssel vették körül, de sokszor alkalmazták e megoldást a belterületen is.

A lazább, oldottabb utcaképet alkotó előkertes területeken az áttört kerítés dívik, mely falazott pillérek közötti betételemekből áll. A betétek lehetnek hézagos lécburkolatból, de igényesebb, tartósabb megoldásként kovácsoltvasból, vagy merev, ún. heidecker-hálóból is. Az utcakép szempontjából semleges, nem zavaró az egyszerű drótháló alkalmazása, míg kifejezetten előnyös az élősövény.

LÁBAZATOK

Az épületek lábazata úgy esztétikai, mint műszaki szempontból kiemelt jelentőségű. A lábazati zóna a ház talapzata, erőt kell sugározzon, így a hagyományos építészetben szinte kizárólagos a pozitív, falsíkból kiugró lábazat. A szerkezetet mindig igyekeztek tartós anyagból építeni, a csapóeső, a fagyok és egyéb meteorológiai hatások miatt. Legegyszerűbb kialakítású a festett vakolt lábazat, gyakori a fagyálló tégla alkalmazása, a XIX. század végétől terjedt el a műkő, de nem ritkák a természkő burkolatok sem.

MAI PÉLDÁK

A hagyományokhoz való korszerű viszony nem csak a megőrzést, hanem az organikus fejlődést is magában hordozza. A település nem válhat múzeummá, skanzenné, az élő falu sajátossága a folyamatos megújulás, ahogy az élet alapfeltétele is a sejtek állandó cserélődése miközben a szervezet önazonos marad. Felelősség, ugyanakkor nagy megtiszteltetés is folytatni, részesévé válni a hagyománynak, kapcsolódni a kulturális folyamatosságba, egy újabb - és nem a leggyengébb - láncszemét létrehozva a helyi tradícióknak.

A hagyományos magyar falusi építészet megszokott elemei jelennek meg a képen látható épületen. Fehér falak, sötét tető, „fésűs" beépítésű, utcára merőleges tömeg és a Bordányra jellemző csonkakontyos tető.

„Ház formájú ház." A jól ismert megoldások alkalmazása mellett is egyértelmű az építés kora, nincs régieskedő cizellálás, múltidéző nosztalgia, az összkép mégis derűs, harmonikus.

A formálás eszköze az arányosan kialakított, jól átgondolt, rendezett nyílásrendszer. A jó építészethez sokszor éppen elég fal, nyílás, tető. A legalapvetőbb „szabályok" szinte alig változnak az idővel.

A tradicionális építészet egyes elemeire utaló homlokzatformálás gyakori Bordány újabb középületein.

Posta

UTCÁK, TEREK

A közterületek komfortja és esztétikája alapvető jelentőségű a településképi arculat szempontjából. Az utcákat, tereket, parkokat használók, legyen az itt lakó polgár, vagy Bordányra érkező vendég, elsődleges benyomásait itt szerzi meg.

A közterületek arculatát meghatározza a burkolatok minősége, de igaz ez a telken belüli burkolt felületekre is. A kiselemes burkolatok nagy előnye műszaki szempontból, hogy viszonylag könnyen javíthatók, elemei bármikor visszahelyezhetők, újrapozícionálhatók. Településépítészeti szempontból a lehetőségek szinte korlátlan tárháza áll rendelkezésre a különféle burkolati minták, rakási módok (hálós, halszálka, kötésben lévő, stb.) alkalmazásával.

A település hangulatát befolyásolja minden, az utcákon, tereken elhelyezett kiegészítő elem, legyen az művészeti alkotás, utcabútor vagy közmű jellegű létesítmény, de különösen a közterületi kisépítmények.

NÖVÉNYZET

Az épített elemek mellett a települések arculatának fontos meghatározója a növényzet, illetve önmagában az a tény, hogy a „zöld" milyen mértékben van jelen a településen. A közterületek növényzete éppúgy része a település „műszaki berendezéseinek", mint a természeti környezetnek, hiszen alapvetően mesterségesen létrehozott, a településszerkezet jellegét befolyásoló rendszer része.

A „zöld" szerepe rendkívül sokoldalú, betölt úgy településesztétikai, műszaki, mint közérzetjavító feladatokat. A települési arculat formálásában egyként részt vesznek a közterületek, közparkok, közkertek, a dűlőutak fasorai, egyéb fásított területek és az intézményi- és magánterületek kertjei, ezek gondozottsága, vagy elhanyagoltsága, léte, vagy nemléte (leburkoltsága) befolyásolja a településképi arculatot is.

A „zöld" az épített elemek megjelenésére szintén kihatással van: egységesíti az utcaképeket, jótékonyan kitakar, váratlan feltárulásokat, „képkivágásokat" eredményez. Természetesen a növényzet telepítésekor tekintettel kell lenni az építészeti környezetre, az épületek méretére, jellegére, hogy azok benapozását, feltárulását kedvezőtlenül ne befolyásolja a vegetáció.

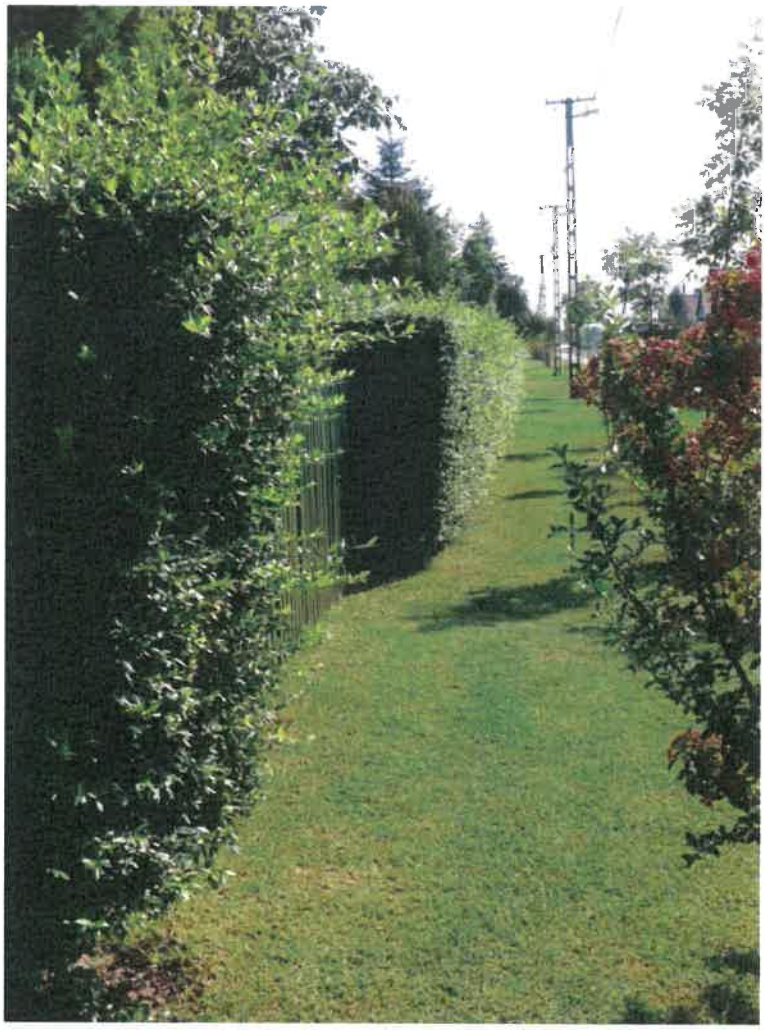

8

HIRDETÉSEK, REKLÁM- ÉS INFORMÁCIÓS TÁBLÁK

A közterületre kirakott, illetve a közterületről is látható hirdető táblák, cégérek, reklámfelületek nagyban befolyásolják az utcaképet, ezért oda kell figyelni arra, hogyan hirdetjük szolgáltatásainkat. Az igényes, nem túl feltűnő, de jól észrevehető feliratok is elérhetik figyelemfelkeltő céljukat. A hirdetés lényege a tájékoztatás, ezt tehetjük utcaképbe illően is.

Különösen fontos megtalálni a kényes egyensúlyt az értékes épületek esetében, hogy azok építészeti kvalitásai ne sérüljenek. A visszafogott, lényegre törő hirdetések szerencsések, amelyek hagyják élni az épületek tagozatait, építészeti formáit, ezért az ún. tömbbetűkből álló feliratok tudnak a legjobban illeszkedni az épületekhez. Természetesen nagyon fontos, hogy a hirdetés megtervezésekor figyelembe vegyék a homlokzat osztásrendjét, arányait, mert az építészeti tagozatok, részletek, netán nyílászárók kitakarása általában nem szerencsés megoldást ad.

9

A TELEPÜLÉSKÉPI ARCULAT SAJÁTOS ELEMEI

Bordány jelenleg ismert legöregebb falu jellegű előzménye a szarmaták egykori települése. A bordányiak kötelességüknek tartják, hogy az országos köztudatban eddig még alig jelen lévő, eredetileg a honfoglalókéval rokon nomád életmódot folytató szarmaták emlékét fenntartsa, ápolja.
A település közösségének célja, hogy „Ős-Bordány" Régészeti Park néven emlékhelyet hozzon létre az Alföldre az i.sz. I. században betelepedő szarmaták régészeti hagyatékának bemutatására, annak apropóján, hogy Bordány igazgatási területén folyamatosan találnak szarmatákhoz köthető leleteket, s köztük néhány különleges régészeti jelentőséggel bír. Itt elsősorban az egyik legkorábban – az 1970-es évek elején - azonosított felszíni házmaradványaira gondolunk, amelynek előkerülése elsőként szolgált bizonyítékául annak, hogy a letelepedett nomádok lakókörnyezete fejlettebb a korábban feltételezettnél. Bordány tehát, már feliratkozott az Alföld ókori régészetének térképére, s éppen a lakáskultúrával összefüggésben, ezért a IV-V. századi szarmaták életmódját, környezethasználatát tudományos hűséggel demonstráló „szarmata falurekonstrukció" megvalósítása nagy lehetőség a község egyedi arculatának, „imázsának" formálására. Az Ős-Bordány Régészeti Park jelentőségét fokozza, hogy bár Magyarországon évről-évre gyarapodik a régészeti parkok száma, az Alföld történetében oly fontos szarmata-kor nagyközönséggel való megismertetését eleddig egyik sem tűzte zászlajára.

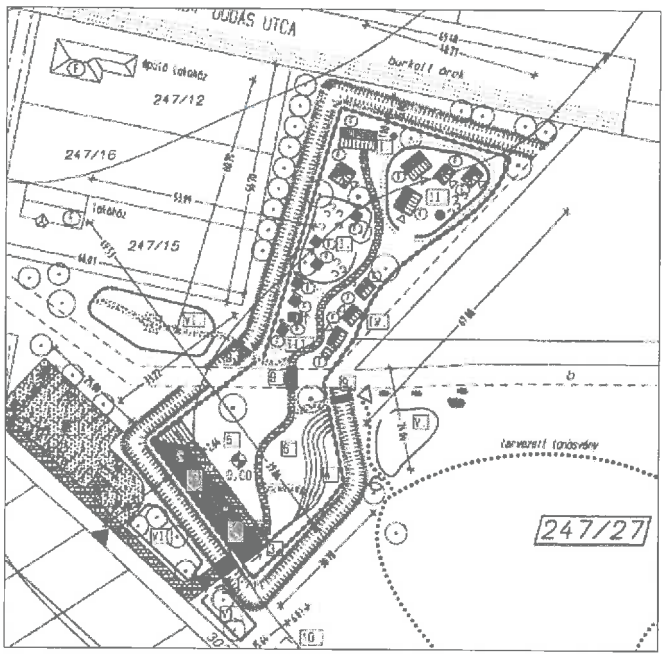

Az Ős-Bordány Régészeti Park helyszínrajza és bejáratának látványtervei. A létesítmény a belterület dél-keleti részéhez csatlakozó területen épül.

IMPRESSZUM

BORDÁNY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA
www.bordany.hu
bordany@bordany.hu
6795 Bordány, Benke Gedeon utca 44.
Telefon: 62/588-510
Polgármester: Tanács Gábor
Főpítész: Talmácsi István
talmacsi.istvan@gmail.com
SZERKESZTETTE: Pap Ádám
SZÖVEG: Pap Ádám
FOTÓ: Pap Ádám
GRAFIKAI TERVEZÉS: Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft., Pap Ádám
Bordány, 2017. november

Záradék

Bordány Nagyközség Önkormányzatának Képviselő- testülete Bordány Településképi Arculati Kézikönyvét a 151/2017.(XII.20.)Ö. számú határozatával jóváhagyta.

Bordány, 2017. december 21.

Tanács Gábor
polgármester

BORDÁNY NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA * Csongrád m. *